

Materski, Wojciech

"Politbiuro CK RKP (b) - WKP (b).
Powiestka dnia zasiedanij 1919-1952.
Katałog w trioeh tomach, t. 1:
1919-1929. Katałog", kol. red. G. M.
Adibekow, K. M. Anderson, Ł. A.
Rogowaja, Moskwa 2000 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 32/4, 259-262

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

sorealizmu. W pełnej, dojrzałej postaci przetrwała ona cztery lata i zaznaczyła swoją obecność w życiu kulturalnym kraju ubóstwem intelektualnym i artystycznym. Ważniejsze dzieła powstały na jej marginesie lub w opozycji do niej, toteż jej rozpad nastąpił bez większych oporów i problemów.

Autor *Nadwiślańskiego socrealizmu* zwraca uwagę na inną jeszcze istotną kwestię, a mianowicie na podstawy filozoficzne i światopoglądowe programu rewolucji kulturalnej, które stanowił marksizm-leninizm, pojmowany oczywiście jako doktryna holistyczna, oparta na przesłankach naukowych, w sposób całościowy i wyczerpująco objaśniająca dzieje ludzkości i współczesne problemy człowieka. Dodajmy, że upowszechniana w najbardziej zdogmatyzowanej i zwulgaryzowanej postaci, bo wyłożonej w stalinowskim *Krótkim kursie WKP (b)*. Według promotorów rewolucji kulturalnej socrealizm miał być naturalnym przedłużeniem zasad materializmu historycznego, dlatego też twórczość intelektualna i artystyczna miała za zadanie ukazać siły sprawcze procesu dziejowego i mechanizm stawania się Historii oraz rozbudzić jej rozumienie jako nieuchronnej konieczności, torującej sobie „drogę przez przypadkowość ludzkich losów” (s. 190). Zwieńczeniem owej logiki Historii miało być oczywiście zwycięstwo komunizmu, który najlepiej rozpoznał ów mechanizm dziejotwórczy i przystąpił do planowej przebudowy rzeczywistości społecznej i tworzenia nowego ładu społecznego pełnego szczęśliwości, jakiej nie zaznała ludzkość w całym dotychczasowym okresie swojego istnienia. Nic też dziwnego, że promotorzy socrealizmu upatrzili sobie powieść historyczną jako najlepszą formę wypowiedzi dla ukazania prawidłowości i celu Historii. Na przykładzie odpowiednio dobranych zdarzeń, zjawisk i postaci historycznych usiłowano dowieść racji komunistycznych i legitymizować ruch komunistyczny w polskim procesie dziejowym. W ten sposób autorzy bardzo obfitej literatury historycznej wydatnie wspierali zawodowych historyków i różnych propagandystów.

Już powierchowana lektura *Nadwiślańskiego socrealizmu* skłania do wniosku, że książka Zbigniewa Jarosińskiego jest potrzebna i pożyteczna, gdyż znacznie wzbogaca naszą wiedzę o nieodległej przeszłości i inspirowa do badań nad dziejami realnego socjalizmu w Polsce.

Michał Śliwa
Kraków

Politbiuro CKRKP(b) — WKP(b). Powiestka dnia zasiedanij 1919-1952. Katalog w trioch tomach, kol. red. G. M. Adibekow, K. M. Anderson, Ł. A. Rogowaja, t. 1:1919-1929. *Katalog*, Moskwa 2000, ss. 832

Zasłużona w dziedzinie edycji encyklopedii i leksykonów oficyna Rosyjska Encyklopedia Polityczna podjęła dużej rangi przedsięwzięcie edytorskie, jakim bez wątpienia jest wydanie informatora zawierającego porządek dnia wszystkich posiedzeń Biura Politycznego partii bolszewickiej — od marca 1919 r. do października 1952 r., kiedy to na XIX Zjeździe partii zmieniono jej nazwę na Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego. Takie zamknięcie cezury jest zapewne sztuczne, bowiem sama zmiana nazwy partii nie pociągnęła za sobą jakiegokolwiek istotnej zmiany merytorycznej. Pozostaje walor informacyjny przedsięwzięcia, a ten trudno przecenić.

Podjęcie się trudu tej edycji uznać należy za wydarzenie w historiografii dotyczącej dziejów sowieckiej Rosji i ZSRR. Jeszcze nie tak dawno, przed październikiem 1991 r. cała dokumentacja dotycząca posiedzeń tzw. Politbiura była ściśle tajna, nie udostępniana nawet zaufanym

historykom sowieckim. Od momentu jej częściowego odtajnienia ukazało się już wiele prac, których lektura uzmysławia, jak kolosalnej wagi materiał znajdował się przez lata poza obiegiem naukowym. Wraz z wydaniem niniejszego informatora uzyskaliśmy kapitalną możliwość rozpoznania, jakie sprawy stawały się przedmiotem obrad Politbiura, a tym samym z punktu widzenia centrum władzy sowieckiego państwa-partii były najważniejsze i miały dla bolszewików kluczowe znaczenie. Jest to zarazem swoisty przewodnik po archiwum partii, wskazujący najważniejsze merytorycznie kierunki badań.

Rozpoczęcie informatora datą: marzec 1919 r. może dziwić, zważywszy że Biuro Polityczne RKP(b) zostało utworzone 10 (23) października 1917 r. — w przededniu przewrotu październikowego. Jednak zdaniem Autorów w tym pierwszym okresie działało li tylko jako doraźne gremium decyzyjne, natomiast o uzyskaniu przez nie statusu instytucji stałej, a tym samym funkcjonowaniu jako kluczowego elementu struktury władzy, można mówić dopiero od VIII Zjazdu RKP(b)¹. Sprawą interesującą jest, iż w trakcie zjazdu upadła koncepcja, aby członkowie Politbiura byli zarazem ministrami (komisarzami ludowymi) i w ten sposób uosabiali personalną łączność pomiędzy najwyższą władzą administracyjną i *de facto* wszechwładną partią bolszewicką — strukturą innego typu, formalnie niemieszczącą się w porządku konstytucyjnym jako element (w dodatku główny) administracji centralnej.

Równoległe z Politbiurem VIII Zjazd powołał Biuro Organizacyjne KC RKP(b) — tzw. Orgbiuro, traktowane początkowo jako instytucja podobnej rangi, rozdzielająca z nim zakres obowiązków; „głównym zadaniem Orgbiuro była partyjna polityka kadrowa, a zadaniem Biura Politycznego — problemy polityczne”². Taki stan utrzymywał się aż do lat trzydziestych, kiedy to Stalin — bez żadnych podstaw w postaci rekomendacji odpowiednich gremiów partyjnych — przekształcił Politbiuro w najwyższy organ władzy w Związku Sowieckim, faktycznie stojący ponad coraz rzadziej zwoływany plenami KC i zjazdami, nie mówiąc o Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR, władzach ustawodawczych, sądowych, organizacjach społecznych czy związkach twórczych.

Od początku funkcjonowania obu biur Komitetu Centralnego problematyka, jaką się zajmowały, okazała się nierozdzielna. W szczególności dotyczyło to spraw kadrowych, które począwszy od 1920 r. Politbiuro rutynowo opiniowało. W latach 20. i 30. połączone obrady obu biur stały się codziennością — dopóki posiedzenia Politbiura nie utożsamiały się z nocnymi bankietami w dacy Stalina w Kuncewie.

W pierwszym, wybranym 25 marca 1919 r., składzie Politbiura działającego jako instytucja stała znalazło się pięciu członków pełnoprawnych i trzech z głosem doradczym³.

Instytucja Biura Politycznego KC przeszła w zawartym w cezurze tomu dziesięcioleciu istotną ewolucję — od instytucji pomyślanej jako gremium mogące szybko wypracowywać rekomendacje dla najwyższych sowieckich władz partyjnych i państwowych, poprzez rolę organu zajmującego się rozsądzeniem sporów pomiędzy resortami i urzędami, jak też człowoymi działaczami, stałego organu kierowniczego partii w okresie między jej zjazdami, do roli stałego organu rzeczywiście najwyższej władzy. Lista osób, które miały prawo zapoznawania

¹ 22 marca 1919 r. Zjazd przyjął wniosek Grigorija Zinowjewa w tej kwestii. Por.: *Wos'moj sjezd RKP(b). Mart 1919 goda. Protokoły*, Moskwa 1959, s. 285.

² *Diewiatyj sjezd RKP(b). Mart-apriel 1920 goda. Protokoły*, Moskwa 1960, s. 13.

³ Członkami pełnoprawnymi zostali W. Lenin, L. Trocki, J. Stalin, N. Kriestinski i L. Kamieniew; ich zastępcami (kandydatami na członków) — G. Zinowjew, N. Bucharin i M. Kalinin. Liczebność Biura zmieniła się; w kończącym tom 1929 r. w jego skład wchodziło dziewięciu członków i ośmiu zastępców członków.

się z protokołami decyzji Biura Politycznego, była ograniczona i przez cały okres dokładnie i często weryfikowana. Prerogatywy w tym zakresie miał Sekretariat KC, czyli praktycznie sam Stalin.

W początkowym okresie w działalności Politbiura KC RKP(b) [nast., od 1925 r. KC WKP(b)] paradoksalnie dominowała problematyka organizacyjna — nominacje na stanowiska partyjne, przemieszczenia na równoległe stanowiska partyjne, typowanie (zatwierdzanie) składów delegacji wyjeżdżających za granicę, a nawet i do innych miast federacji sowieckiej. Sprawy te z pozoru wydawały się błahe, ale dla „pilotującego” je sekretarza generalnego partii (początkowo stanowisko techniczno-organizacyjne), Stalina, okazały się wielkiej wagi. Stały się narzędziem poszerzania i umacniania roli Sekretariatu partii (organu stałego, a więc już tylko z tego powodu predestynowanego do zawłaszczania kompetencji) i w tym kontekście własnej pozycji osobistej w partii, a tym samym — w całym państwie.

Ta taktyka Stalina szybko przyniosła sukces. Na XIV Zjeździe partii w 1925 r. już jednoznacznie mówiło się o Biurze Politycznym jako organie nadrzędnym, tak nad Sekretariatem, jak i Biurem Organizacyjnym WKP(b)⁴, a na kolejnych zjazdach XV i XVI w podstawowych dokumentach w rozdziałach *O Partii* o Biurze Politycznym w ogóle nie wspomniano — tym samym dając faktycznie Stalinowi wolną rękę co do zakresu jego kompetencji⁵.

Od połowy lat 30. wykształcił się system sprawowania władzy, w którym Stalin nie tylko decydował, które sprawy winno rozstrzygać Politbiuro, a które inne gremia partyjne, ale też, czy w najważniejszych sprawach ma ono w ogóle zabierać głos. W takich wypadkach sprawy załatwiał tzw. oprosom (odpytaniem) — zapraszani na nocne pijatyki do Kuncewa członkowie Biura podpisywali na jego żądanie wszelkie dokumenty, rejestrowane następnie w protokole posiedzeń Biura Politycznego bądź tylko w zbiorczym tzw. tajnym protokole⁶. W tym drugim np. zarejestrowana została zbrodnicza decyzja z 5 marca 1940 r. o wymordowaniu 25 tysięcy polskich jeńców wojennych i więźniów⁷. Biuro stało się fasadą dla nieograniczonej osobistej władzy Stalina. Jego rola jako głównej instytucji decyzyjnej została zupełnie zmarginalizowana, choć formalnie sygnowało ono wszystkie ważne postanowienia. Taki stan utrzymał się aż do śmierci Stalina.

Cezurę niniejszej publikacji zamyka jednak 1929 rok, gdy Biuro Polityczne KC WKP(b) było rzeczywiście kluczową instytucją w systemie władzy sowieckiego państwa-partii.

Pierwsze zamieszczone w leksykonie protokoły Biura Politycznego KC RKP(b) nie noszą — zgodnie z oryginałami — numerów. Są uszeregowane według dat, poczynając od 16 kwietnia 1919 r. Dopiero od marca 1921 r., a więc od składu wybranego na X Zjeździe partii, przyjęta została zasada numerowania protokołów — w ramach kadencji otwieranej i kończącej zjazdami partii, a więc co kadencję od nowa. Do 1928 r. prowadzone były trzy typy protokołów: posiedzeń zwyczajnych, posiedzeń nadzwyczajnych i posiedzeń tajnych. W okresie późniejszym decyzje zapadłe na posiedzeniach nadzwyczajnych bądź tajnych zapisywane były w ogólnym protokole posiedzeń w formie enigmatycznej formuły *Decyzja*, tylko z zazna-

⁴ *XIVsjezd Wsiesojuznoj kommunistycznej partii (b). Stenograficzeskij otczot*, Moskwa 1926, s. 395-398, 484-485.

⁵ Por. np.: *XVI sjezd Wsiesojuznoj kommunistycznej partii (b). Stenograficzeskij otczot*, Moskwa 1931, s. 81.

⁶ Szeroko o zdominowaniu przez Stalina w połowie lat 30. Biura Politycznego zob.: O. W. Chlewniuk, *Politbiuro. Mechanizmy politycznej władzy w 1930-je gody*, Moskwa 1996.

⁷ Por.: *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. I: *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny. Sierpień 1939 — marzec 1940*, Warszawa 1995, dok. 217, s. 476-477.

cenieniem daty jej podjęcia. Trafiły one do specjalnych rocznych protokołów zbiorczych.

Podstawą publikacji jest dokumentacja źródłowa przechowywana w Rosyjskim Archiwum Państwowym Historii Społeczno-Politycznej (*Rossijskij gosudarstwiennyj archiw socjalno-polityczeskij istorii*), czyli byłym archiwum partyjnym (kominternowskim)⁸. Do tomu weszło w sumie 770 protokołów posiedzeń. W formie aneksu zamieszczono wybrane przez kolejne zjazdy w latach 1919-1930 składy Biura Politycznego, wraz z wszystkimi zmianami zaszłyimi w trakcie ich kadencji. Całość uzupełniają wykaz skrótów, indeks nazwisk, rozbudowany indeks przedmiotowo-tematyczny i indeks geograficzny. Jest to więc wydawnictwo opracowane jak na rosyjskie standardy wzorowo.

Z zainteresowaniem oczekiwać będziemy na kolejne tomy tej ważnej publikacji, będącej niezastąpionym informatorem dla wszystkich profesjonalnie zajmujących się historią Związku Sowieckiego.

Wojciech Materski
Warszawa

Leonid Michajłowicz Mleczin, *Priedsiedatieli KGB. Rassiekrieczennyje sud'by*, seria: Siekretnaja Papka, Moskwa 1999, Centropoligraf, ss. 654

Dziwna książka. Napisana przez znanego komentatora politycznego moskiewskiej TV, dopuszczonego do unikalnych materiałów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosyjskiej Federacji (następczyni m.in. tytułowego KGB) — bez aparatu naukowego, ale w sposób bardzo powściągliwy, z dużą troską o weryfikację każdej informacji, z wtrąconymi w wykład główny wypowiedziami i komentarzami historyków-specjalistów, głównie prof. Władimira Naumowa. Przy tym napisana w sposób bardzo wciągający czytelnika, odkrywający jedną za drugą tajemnice sowieckiej (rosyjskiej) policji politycznej.

Praca Mleczina ukazała się jako czwarta pozycja w serii Tajna Teczka (Siekretnaja Papka), mającej w założeniu wprowadzenie do obiegu czytelniczego problematyki w minionym okresie skrupulatnie pomijanej. Dotąd wydane tomy ukazują sowiecką (rosyjską) policję polityczną z dużą otwartością, ale bez nadmiernego jej potępiania — by nie powiedzieć wręcz, że budują jej obraz jako instytucji co prawda dopuszczającej się zbrodni, ale bardzo sprawnej, grupującej jednostki wybitne, nie zaczące ideologią, dobrze rozumiejące mechanizmy władzy, otwarte na nowe rozwiązania, także ustrojowe¹.

Zamieszczona w tytule nazwa instytucji — KGB (*Komitiet gosudarstwiennoj biezopasnosti* — Komitet Bezpieczeństwa Państwowego), jest swoistym skrótem zastosowanym dla celów marketingowych². KGB jako instytucja funkcjonowała tylko w latach 1954-1991, tymczasem

⁸ Fond 17, opis 163 (oryginały) i 3 (egz. powielane). Do 1993 r. oryginały protokołów były przechowywane w Archiwum Prezydenta Rosyjskiej Federacji.

¹ Dotychczas w serii Tajna Teczka ukazały się: O. Gordijewski, Ch. Andrews, *KGB — razwiedyatiel'nyje opieracy ot Lenina do Gorbaczowa*, Moskwa 1991 (wydanie polskie: *KGB*, Warszawa 1997); O. Gordijewski, *Sledujuszczajaostanowka—rasstriel*, Moskwa 1996; W. Falin, *Konflikty w Kremle—sumierki bogow po-russki*, Moskwa 1999.

² Sowiecka (rosyjska) policja polityczna nosiła kolejno nazwę: Ogólnorosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem, Państwowy Zarząd Polityczny, Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny, Komisariat Ludowy Spraw Wewnętrznych, Komisariat Ludowy Bezpieczeństwa Państwowego, Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Komitet Bezpieczeństwa